

LIDIA MALINOWSKA¹

RODZAJ *PLATYSPHINCTES* W GÓRNYM OKSFORDZIE JURY CZĘSTOCHOWSKIEJ

(Tabl. V, 4 fig.)

Le genre Platysphinctes dans l'Oxfordien supérieur des environs de Częstochowa

(Pl. V, 4 Figs.)

Treść: Autorka opisała nowy gatunek *Platysphinctes ovalis* sp.n. z osadów oksfordu górnego Jury Częstochowskiej (Łobodno). Rodzaj *Platysphinctes* dotychczas nie był znany z osadów jury Polski.

Rodzaj *Platysphinctes* został wyróżniony i opisany w roku 1961 przez H. Tintant. Za genotyp tego rodzaju autor ten uznał gatunek *Platysphinctes perplanatus* Tintant (1961, tabl. I, fig. 1). Według diagnozy tego rodzaju maksymalna średnica poszczególnych okazów wynosi 160 mm; są to formy ewolutive o prostym ujściu. Na skrętach zewnętrznych u osobników dojrzałych ornamentacja skorupy zmienia się raptownie po każdym przewężeniu. Żeberka początkowo bifurkacyjne ustępują na rzecz trifurkacji niekiedy dischizotomicznej.

Wydzielenie nowego rodzaju podyktowane zostało tym, że gatunki należące do niego wykazują znaczne zróżnicowanie żeberkowania. Odcinają się zdecydowanie od gatunków rodzaju *Perisphinctes* sensu lato znanych w osadach oksfordu, szczególnie przy porównaniu ornamentacji w skrętach dojrzałych. O ile u *Perisphinctes* sensu lato przeważają ogólnie biorąc żeberka monoschizotomiczne, o tyle u gatunków rodzaju *Platysphinctes* dominują żebra polifurkacyjne niekiedy dischizotomiczne. Ta ostatnia cecha pozwoliła H. Tintant na przeprowadzenie pewnej analogii z niektórymi gatunkami rodzaju *Ataxioceras* z dolnego kimerydu, szczególnie z grupy „*inconditum*”. Według H. Tintant (1961) uderza także znaczne podobieństwo gatunków rodzaju *Platysphinctes* do gatunków rodzaju *Choffatia* ze środkowego keloweju np. *Choffatia waageni* (Teiss.). Bliższe jednak obserwacje wykazały różnice w żeberkowaniu na skrętach zewnętrznych i wewnętrznych, w ilości i charakterze przewężeń, a także w rozwoju linii przegrodowej.

Już J. Siemiradzki (1889, p. 138) zauważył, że u *Perisphinctes* (= *Choffatia*) *waageni* Teiss. typ żeberkowania wiązać by można z typem żeberkowania u *Ataxioceras polyplacum* (Rein.). To samo stanowisko przyjmuje J. Neumann (1907) przy omawianiu takich gatunków jak: „*Perisphinctes*” *polygyratus* Rein., „*P.*” *cetechovius* Neu-

¹ Instytut Geologiczny, Warszawa, ul. Rakowiecka 4.

mann, „*P.*” *cetechovius* var. Neumann, „*P.*” *planula* var. *laxevoluta* Font., „*P.*” aff. *inconditus* Font., „*P.*” *praelotharius* Neumann.

Idąc za tokiem rozumowania H. Tintant można sądzić, że rodzaj *Platysphinctes* występujący w osadach oksfordu jest pośrednim ogniwem między rodzajem *Choffatia* (gatunki ex gr. *waageni* Teiss.) z keloweju środkowego i rodzajem *Ataxioceras* (gatunki ex gr. *lothari* Opp.) z kimerydu dolnego. H. Tintant (1961) uważa jednak, że te podobieństwa należy wiązać ze zjawiskiem homeomorfii między rodzajami należącymi w rzeczywistości do trzech różnych podrodzin. Według H. Tintant rodzaj *Platysphinctes* został umieszczony w podrodzynie *Perisphinctinae*.

W analizie nowego rodzaju H. Tintant (1961) omówił zbieżności i rozbieżności w żeberkowaniu skrętów wewnętrznych między gatunkami rodzaju *Platysphinctes* a *Orthosphinctes* Schindewolf, *Perisphinctes* (sensu stricto) Waagen, *Arisphinctes* Buckmann, *Kranaosphinctes* Buckmann, *Pseudarisphinctes* Arkell. Uzyskane wyniki wykazały odmienny w szczególach typ żeberkowania, czym potwierdziły słuszność wydzielenia przez H. Tintant nowego rodzaju.

Już w roku 1935 zwrócił uwagę W. J. Arkell na gatunki z górnego oksfordu posiadające ślady rozwidlenia dischizotomicznego. Uważał jednak, że są to gatunki rodzaju *Perisphinctes* — podrodzaju *Orthosphinctes*. Według H. Tintant, który tę ewentualność wziął także pod uwagę, rodzaj *Platysphinctes* ma jednak szansę samodzielnego istnienia z uwagi na różnice w ornamentacji.

Rodzaj *Platysphinctes* Tintant został uznany przez R. Enay (1966) jako podrodzaj rodzaju *Lithacoceras*. Powyższe stanowisko R. Enay uzasadnia silnym podobieństwem podrodzaju *Platysphinctes* do *Larcheria*, a który to podrodzaj jest zaliczony obecnie do rodzaju *Lithacoceras*.

Autorka niniejszego artykułu nie podziela stanowiska R. Enay uważając, że różnice w żeberkowaniu między *Larcheria* a *Platysphinctes* są dość znaczne. Zaznaczają się one nie tylko w skrętach zewnętrznych, ale i wewnętrznych. Niewątpliwie słuszna jest natomiast przynależność rodzaju *Platysphinctes* do podrodziny *Perisphinctinae*. Wydaje się jednak, że ściślejsze określenie pozycji systematycznej tego rodzaju musi być poprzedzone jeszcze dokładnymi badaniami.

Rodzaj *Platysphinctes* Tintant ograniczony, jak się wydaje, do osadów oksfordu reprezentowany jest przez nieliczne gatunki:

Platysphinctes perplanatus Tintant, 1961

Platysphinctes talantiensis Tintant, 1961

Platysphinctes (?) *cetechovius* (Neumann, 1907)

Platysphinctes lothariformis (Neumann, 1907) — *P. praelotharius* (Neumann, p. 47)

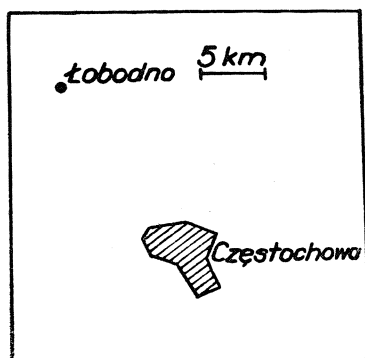

Fig. 1. Lokalizacja odsłonięcia z *Platysphinctes ovalis* sp. n.

Fig. 1. Localisation de l'affleurement à *Platysphinctes ovalis* sp. n.

Z osadów oksfordu w obszarze Polski pozakarpackiej gatunki tego rodzaju nie były dotychczas stwierdzane. W obrębie osadów Jury Częstochowskiej (Łobodno) — (fig. 1) znaleziono okaz, który może być zaliczony do rodzaju *Platysphinctes*.

Platysphinctes ovalis sp.n.

Tabl. V

Holotypus: Tabl. V. Muzeum Inst. Geol. 1139. II. 1

Stratum typicum: górny oksford.

Locus typicus: Łobodno (Jura Częstochowska).

Derivatio nominis: ovalis — owalny kształt przekroju ostatniego skrętu.

Materiał: jeden okaz.

Wymiary:

	A	B	C
(S)	170 mm	115 mm	96 mm
(W)	0,26	0,28	0,27
(G)	0,21	0,23	0,26
(P)	0,48	0,50	0,48

A — komora mieszkalna; B — odcinek skorupy na granicy komory mieszkalnej i części przegrodowej; C — część przegrodowa; (S) — średnica okazu; (W) — wysokość ostatniego skrętu w stosunku do średnicy muszli; (G) — szerokość ostatniego skrętu w stosunku do średnicy muszli; (P) — średnica pępka w stosunku do średnicy muszli.

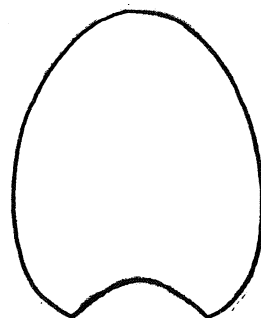
Krzywa żeberkowa:

średnica okazu	170 mm	—	żeberek	42
„	„	140 mm	—	„ 40
„	„	120 mm	—	„ 40
„	„	100 mm	—	„ 43
„	„	80 mm	—	„ 43
„	„	50 mm	—	„ 42

Opis: Forma ewolutna, o skrętach obejmujących się w 1/3 wysokości; przekrój ostatniego skrętu owalny (fig. 2). Komora mieszkalna rozpoczyna się przy średnicy 115 mm. Pępek szeroki. Żeberkowanie silnie zróżnicowane tak w skrętach wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Żeberka początkowo dwudzielne w części przegrodowej stają się trój- a nawet czterodzielne. W części przegrodowej widać cztery przewężenia, dość głębokie i ograniczone uwypuklonym żeberkiem. Istnieją też żeberka rozwidlające się na obwodzie pępka. Na komorze mieszkalnej (ostatecznej ?) odległości między żeberkami głównymi są coraz większe. Żeberka są tu w większości trójdzielne, chociaż obserwuje się jedno żeberko

Fig. 2. Przekrój ostatniego skrętu (komora mieszkalna) u gatunku *Platysphinctes ovalis* n. sp. $\times 0,7$

Fig. 2. Coupe transversale de la loge terminale (loge d'habitation) de *Platysphinctes ovalis* sp. n. $\times 0,7$

dwudzielne. Na omawianym odcinku komory mieszkalnej (ostatecznej ?) widać trzy układy żeberk dischizotomicznych (fig. 3). Przewężenie jest głębokie, ograniczone uwypuklonym żeberkiem. Żeberka poza tym przewężeniem są ustawione zgodnie z jego kierunkiem. Żeberka główne są dobrze widoczne i pozwoliły na wykreślenie pełniejszej krzywej żeberkowej (fig. 4). Linie przegrodowe słabo widoczne.

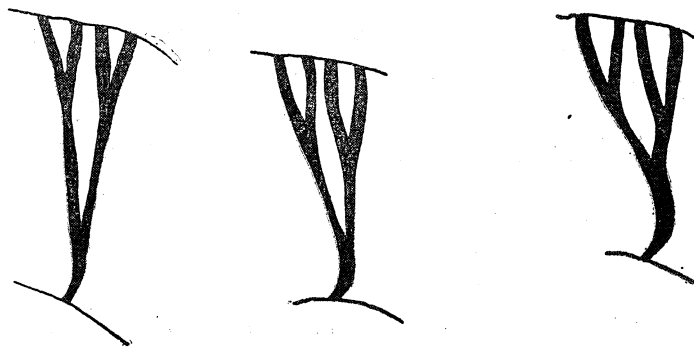

Fig. 3. Układy żeberk dischizotomicznych na komorze mieszkalnej (ostatecznej ?) u gatunku *Platysphinctes ovalis* sp.n.

Fig. 3. Systèmes de côtes dischizotomiques sur la loge d'habitation (loge terminale ?) de *Platysphinctes ovalis* sp.n.

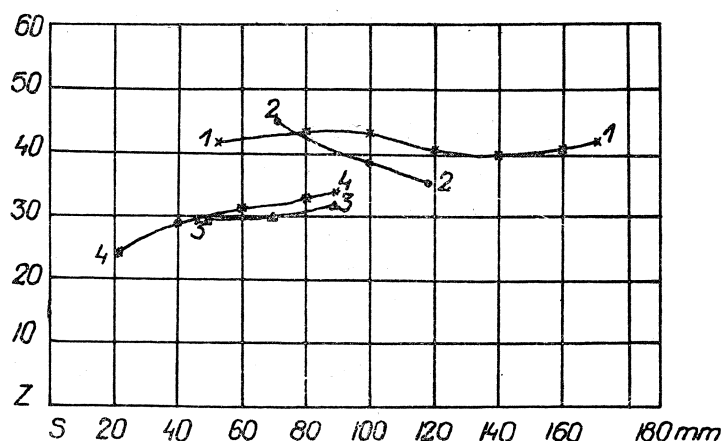

Fig. 4. Krzywe żeberkowe poszczególnych gatunków rodzaju *Platysphinctes* Tintant, 1961. 1 — *Platysphinctes ovalis* sp.n. (holotyp — Polska); 2 — *Platysphinctes perplanatus* Tintant (1961, tabl. I, fig. 1), holotyp — Francja; 3 — *Platysphinctes cetechevius* (Neumann) (1907, tabl. II, fig. 8), holotyp — Czechosłowacja; 4 — *Platysphinctes* (?) *cetechevius* (Neumann), H. Tintant (1961, tabl. I, fig. 3); S — średnica; z — liczba żeberk

Fig. 4. Courbes montrant le développement des côtes dans les espèces de genre *Platysphinctes* Tintant, 1961. 1 — *Platysphinctes ovalis* sp.n. (holotype — Pologne); 2 — *Platysphinctes perplanatus* Tintant (1961, Pl. I, Fig. 1), holotype — France; 3 — *Platysphinctes cetechevius* (Neumann) (1907, Pl. II, Fig. 8), holotype — Tchecoslovaquie; 4 — *Platysphinctes* (?) *cetechevius* (Neumann), H. Tintant (1961, Pl. I, Fig. 3); S — diamètre; z — côtes

U w a g i: Opisany okaz jest największym ze znanych dotychczas okazów poszczególnych gatunków rodzaju *Platysphinctes*. Największe podobieństwo wykazuje do gatunku *Platysphinctes cetechevius* (Neumann) (holotyp — J. Neumann 1907, tabl. II, fig. 8) szczególnie w skrętach wewnętrznych (tabela 1). Charakter rzeźby skorupy w części przegrod-

Tabela — Table 1

	(S)	(W)	(G)	(P)	(z)
<i>Platysphinctes ovalis</i> sp.n.	96	0,27	0,26	0,48	45
<i>Platysphinctes cetechevius</i> (Neumann)	98	0,30	0,22	0,47	34
<i>Platysphinctes</i> (?) <i>cetechevius</i> (Neumann)	92	0,24	0,24	0,47	33

(S) — średnica okazu w mm; (W) — wysokość ostatniego skrętu w stosunku do średnicy muszli; (G) — szerokość ostatniego skrętu w stosunku do średnicy muszli; (P) — średnica pępka w stosunku do średnicy muszli; (z) — ilość żeberk w ostatnim skręcie.

wej przy tej samej średnicy jest prawie zbieżny, z tym jednak, że żeberka u *Platysphinctes cetechevius* (Neumann) są bardziej od siebie oddalone. Większe różnice zaznaczają się natomiast w wymiarach i w kształcie przekroju skrętów.

Okaz, zaliczony do gatunku *Platysphinctes* (?) *cetechevius* (Neumann) a określony przez H. Tintant (1961, tabl. I, fig. 3), w części przegrodowej też wykazuje podobieństwo, szczególnie jeśli chodzi o wymiary, natomiast krzywa żeberkowa wykazuje pewne różnice (fig. 4).

Rzeźba skorupy w części komory mieszkalnej (ostatecznej ?) u gatunku *Platysphinctes ovalis* sp.n. może być porównywana jedynie z rzeźbą u gatunku *Platysphinctes perplanatus* Tintant (1961, tabl. I, fig. 1). U pozostałych gatunków komora mieszkalna nie jest znana lub istnieją tylko jej małe fragmenty. Żeberka główne u gatunku *Platysphinctes perplanatus* Tintant są rzadziej ustawione, a ponadto wykazują silniejsze pochylenie ku przodowi.

Występowanie: *Platysphinctes ovalis* sp.n. pochodzi z osadów oksfordu górnego w odsłonięciu Łobodno (Jura Częstochowska). Okaz został znaleziony w wapieniach marglistych. Występujące razem gatunki amonitów wskazują pozycję stratygraficzną *P. ovalis* sp.n. jako poziom „*Perisphinctes cautisnigrae*” (L. Malinowska 1969).

Instytut Geologiczny
Zakład Stratygrafii
Pracownia Paleozoologii
Warszawa

WYKAZ LITERATURY REFERENCES

- Arkell W. J. (1935—1948), A monograph of the Ammonites of the English Corallian beds. *Paleont. Soc.*, 1—13, London.
- Enay R. (1966), L'Oxfordien dans la moitié sud du Jura Français. Étude stratigraphique. *Nouv. Arch. Mus. Hist. Nat. Lyon*, 2, 8, Lyon.
- Enay R., Tintant H., Cariou E. (1967), Les faunes oxfordiennes d'Europe méridionale essai de zonation. *Colloque International du Jurassique*. Luxembourg 1967.
- Malinowska L. (1969), Poziomy amonitowe oksfordu górnego w Jurze Częstochowskiej. *Kwart. geol.* t. 12, z. 3.
- Neumann J. (1907), Die Oxfordfauna von Cetechevitz. *Beitr. Paläont. Öster.-Ung.* Bd. XX. Wien.

- Siemiradzki J. (1889), Monographische Beschreibung des Ammoniten-Gattung Perisphinctes. *Paleontogr.*, 45.
- Tintant H. (1961), Études sur les Ammonites de l'Oxfordien supérieur de Bourgogne. I. Les Genres *Platysphinctes* nov. et *Larcheria* nov. *Tr. Labor. Géol. Facult. Sc. Dijon*, 19, Dijon.

RÉSUMÉ

Sommaire. L'auteur décrit une nouvelle espèce, *Platysphinctes ovalis* n.sp., des sédiments de l'Oxfordien supérieur à Łobodno, dans les environs de Częstochowa.

Une analyse des ammonites oxfordiennes a permis à H. Tintant (1961) de définir le genre *Platysphinctes*. Il a indiqué, comme espèce type de ce genre, le *Platysphinctes perplanatus* Tintant.

L'auteur a trouvé, dans les sédiments de l'Oxfordien de Pologne à Łobodno (Fig. 1) un spécimen appartenant au genre *Platysphinctes*. Ce spécimen, bien conservé jusqu'à la loge d'habitation, qui, il se peut, était la loge terminale de l'animal, a permis de définir une nouvelle espèce.

Platysphinctes ovalis n.sp.

Planche V

Holotype: Planche V — Mus. Inst. Geol. 1139.II.1

Stratum typicum: Oxfordien supérieur

Locus typicus: Łobodno, dans les environs de Częstochowa. Pologne.

Derivatio nominis: la forme ovale de la coupe transversale du tour externe.

Material: un spécimen.

Dimensions:

	A	B	C
(S)	170 mm	115 mm	96 mm
(W)	0,26	0,28	0,27
(G)	0,21	0,23	0,26
(P)	0,48	0,50	0,48

A — loge d'habitation; B — le test à la limite postérieure de la loge d'habitation; C — partie cloisonnée du test; (S) — diamètre; (W) — hauteur de la loge terminale par rapport au diamètre du test; (G) — largeur de la loge terminale par rapport au diamètre du test; (P) — diamètre de l'ombilic par rapport au diamètre du test.

Courbe montrant le développement des côtes:

diamètre	170 mm;	côtes	42
„	140 mm;	„	40
„	120 mm;	„	40
„	100 mm;	„	43
„	80 mm;	„	43
„	50 mm;	„	42

Forme evolute, à tours s'embrassant à 1/3 de d'hauteur du tour. La coupe transversale du tour terminal est ovale (Fig. 2). La loge d'habitation apparaît au diamètre du test de 115 mm. Ombilic large. Sculpture très différente sur les tours internes de même que sur les tours externes.

Les côtes d'abord bipartites dans la partie cloisonnée de test deviennent tripartites et même quadripartites. Dans la partie cloisonnée on voit quatre strictiones, assez profondes et bordées d'une côte plus convexe. On voit aussi des côtes qui bifurquent à la périphérie de l'ombilic. Sur la loge d'habitation (loge terminale?) les distances entre les côtes principales augmentent. Les côtes y sont d'ordinaire tripartites, on voit aussi une côte bipartite. Sur la même partie de la loge d'habitation (loge terminale?) on voit trois systèmes de côtes dischizotomiques (Fig. 3). La striction est profonde et bordée d'une côte plus convexe, à laquelle les côtes postérieures sont parallèles. Les côtes principales, bien visibles, permettent d'établir une courbe de développement des côtes plus exacte (Fig. 4). Sutures faiblement visibles.

Remarques. Le spécimen décrit ci-dessus dépasse par sa taille tous les spécimens jusqu'à présent connus du genre *Platysphinctes*. Il est le plus rapproché de *Platysphinctes cetechevius* (Neumann) (holotype — J. Neumann, 1907, Pl. II, Fig. 8), particulièrement par ses tours internes. La sculpture de la partie cloisonnée en est presque identique, sauf les côtes plus distancées chez *Perisphinctes cetechevius* (Neumann), mais les différences sont plus marquées dans les dimensions et dans la forme des coupes transversales des tours.

Le spécimen déterminé comme *Platysphinctes* (?) *cetechevius* (Neumann) (H. Tintant, 1961, Pl. I, Fig. 3) dans sa partie cloisonnée se rapproche au nôtre par ses dimensions, mais la courbe de développement des côtes en est différente (Fig. 4).

Répartition. *Platysphinctes ovalis* n.sp. a été trouvé dans les sédiments de l'Oxfordien supérieur à Łobodno près de Częstochowa. D'autres espèces d'ammonites permettent de préciser l'âge comme zone à *Perisphinctes cautisnigrae* (L. Malinowska, 1969).

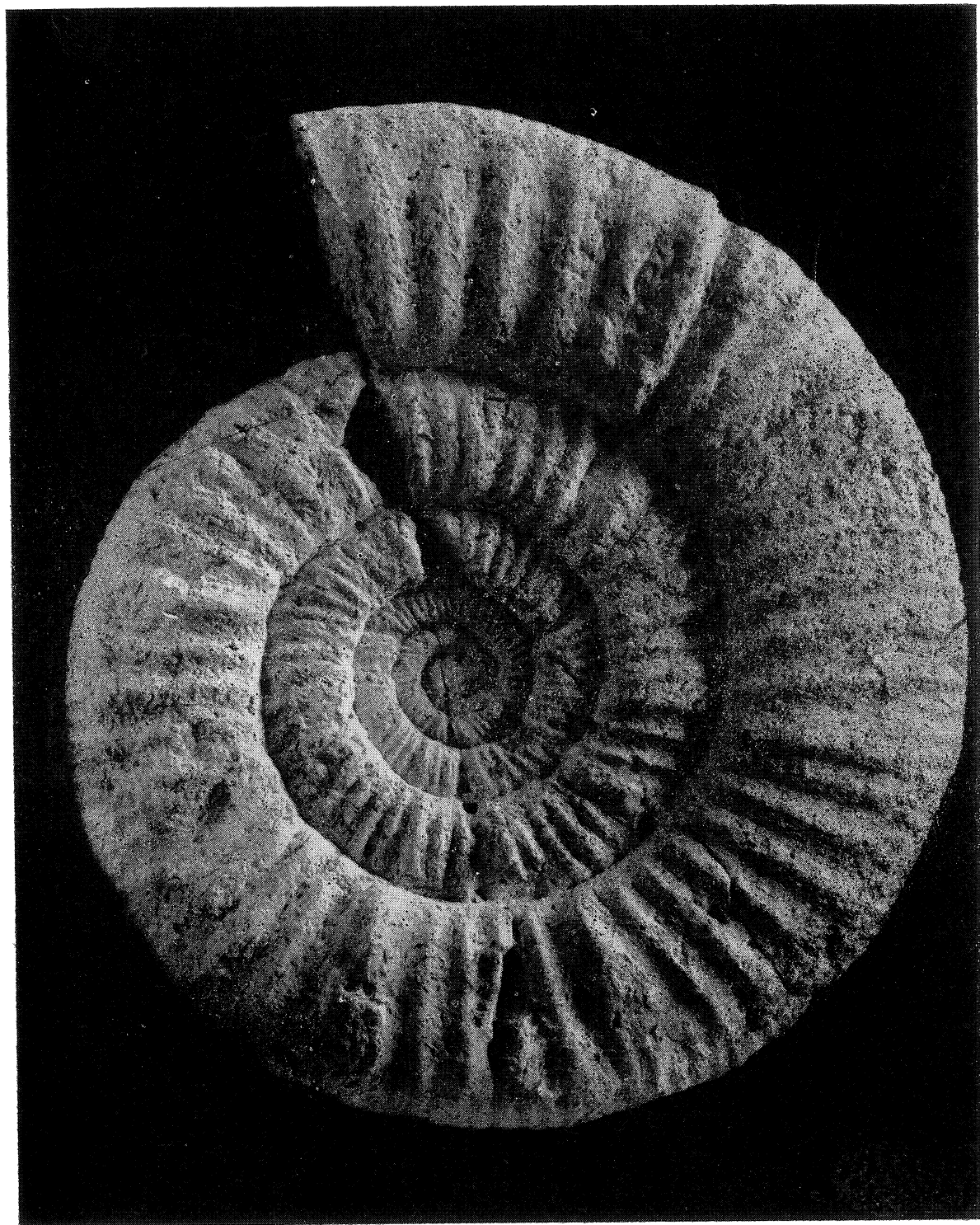
Institut Géologique
Faculté de Stratigraphie
Laboratoire de Paléozoologie
Varsovie

traduit par S. Gąsiorowski

OBJAŚNIENIA TABLICY V EXPLICATIONS DE PLANCHE V

Platysphinctes ovalis sp.n. (1139.II.1) holotyp, część przegrodowa i fragment komory mieszkalnej (ostatecznej?). Górny oksford, Łobodno (Jura Częstochowska) średnica okazu 170 mm

Platysphinctes ovalis sp.n. (1139.II.1), holotype, partie cloisonnée et loge d'habitation (loge terminale?). Oxfordien supérieure, Łobodno près de Częstochowa. Diamètre de spécimen 170 mm

L. Malinowska